

Rethinking the Issue of Development in Iran: Development in the Context of Education

Keramat. Pasandidehkho¹, Sadegh. Zibakalam Mofrad^{2*}

¹ PhD Student in Political Sociology, Department of Political Science, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Professor, Department of Political Science, Faculty of Law, Theology and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: szibakalam@ut.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Pasandidehkho, K., & Zibakalam Mofrad, S. (2024). Rethinking the Issue of Development in Iran: Development in the Context of Education. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(4), 1-15.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The significance of education in the development of societies has increasingly garnered the attention of scholars. This study takes an educational perspective on development, aiming to elucidate the role and status of education in the developmental process. It seeks to highlight the various dimensions of education's importance in development, as well as its level of influence and determinacy in this domain. A developed society is shaped by individuals with developed personalities; in other words, unless there is a transformation in people's insights, attitudes, and consequently behaviors, and unless individuals' actions become rational and logical, efforts to achieve development in all its dimensions will not yield successful outcomes. The institution of education can play a pivotal role in this regard. The education system, by utilizing various factors and applying both direct and indirect methods, can contribute to the formation of individuals with developed personalities and the promotion of a developmental culture through development-oriented education and training. In other words, education can provide the qualitative transformation necessary for development.

Keywords: Education, Development, Development-Oriented Education, Developed Personality

EXTENDED ABSTRACT

Development is a multifaceted concept, deeply intertwined with the cultural, social, economic, and political progress of a society. In recent decades, the understanding of development has evolved from purely economic metrics to a broader, more inclusive framework that emphasizes human capital and societal transformation (Chankseliani & McCowan, 2021). Iran, like many other developing nations, has faced unique challenges in aligning its developmental strategies with its educational framework. This paper explores the critical role of education in driving sustainable development in Iran, proposing that development cannot be fully realized without a transformation in educational systems and processes.

Historically, development was often measured through quantitative economic indicators, such as GDP growth, national income, or industrial output (Kopnina, 2020). However, the limitations of these metrics became evident as scholars began to critique the inadequacy of economic growth in addressing societal inequalities and human well-being. The rise of the "human development" approach emphasized that true progress involves improving people's lives, their capacities, and their quality of life. This shift is particularly relevant in the context of Iran, where significant gaps remain in education and social equity. Education is not only a mechanism for economic prosperity but also a tool for fostering a development-oriented mindset among individuals, which is crucial for comprehensive national progress (Žalėnienė & Pereira, 2021).

One of the central arguments of this paper is that a developed society requires developed personalities. Without a transformation in individuals' worldviews, behaviors, and values, no amount of infrastructural or economic investment can lead to sustainable development (Madnadar Arani & Sarkar Arani, 2018). Iran's educational system plays a pivotal role in this transformative process. Through both direct and indirect methods, educational institutions have the power to shape rational, responsible, and development-oriented citizens. However, the current state of education in Iran, according to various scholars, still suffers from a lack of strategic vision and coherence, resulting in a delay in the nation's developmental goals (Navabakhsh & Arjmand Siahposh, 2008).

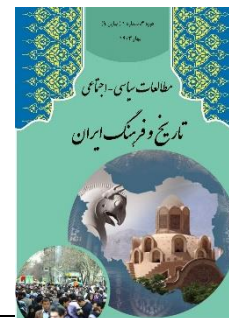
James Heckman's theory of human capital underscores the importance of early childhood education in shaping future economic outcomes (Heckman, 2013; Heckman & Kautz, 2013). This concept is highly applicable in Iran's context, where addressing educational inequalities, particularly in rural and disadvantaged areas, is crucial for creating a workforce that can contribute meaningfully to national development. Heckman's research suggests that investing in human capital through quality education leads to long-term societal benefits, including reduced crime rates, lower health care costs, and improved economic productivity. This is especially important in Iran, where socioeconomic disparities often exacerbate developmental challenges. By focusing on human development through education, Iran can build a foundation for sustainable growth and improved social cohesion.

Moreover, education in Iran must go beyond rote memorization and the transmission of static knowledge. It should foster critical thinking, creativity, and problem-solving skills, all of which are essential for navigating the complexities of modern economic and social life (Ofeke, 2021). This paper argues that the educational system in Iran must be reformed to prioritize these skills, which are increasingly important in a knowledge-based global economy. The current curriculum, heavily focused on traditional subjects, fails to equip students with the tools they need to thrive in a rapidly changing

world. A shift towards a more dynamic and interactive educational model is necessary to produce individuals who can contribute to the nation's developmental goals.

The paper also highlights the need for educational policy reforms that align with Iran's broader developmental strategies. Development is a multidimensional process that requires a holistic approach, integrating political, social, and economic factors. In Iran, educational policies have often been disconnected from national development plans, leading to a mismatch between the skills being taught and the needs of the labor market (Fatemi Amin & Fuladiyan, 2008). This misalignment not only hinders economic growth but also exacerbates social inequalities, as those with access to better educational resources continue to outperform their peers, perpetuating cycles of poverty and underdevelopment.

In conclusion, this paper calls for a comprehensive rethinking of the role of education in Iran's development strategy. Education is not just a tool for personal advancement; it is the cornerstone of national progress. By investing in education and ensuring that it is aligned with the nation's developmental goals, Iran can create a more equitable and prosperous society. The paper emphasizes that without a concerted effort to reform educational institutions and policies, the country's development efforts will remain incomplete. Development is not merely about economic growth; it is about cultivating a society in which individuals can thrive, contribute, and realize their full potential (Urzelai & Puig, 2019). This transformation begins with education, the bedrock upon which all other aspects of development rest.

بازاندیشی مسئله توسعه ایران، توسعه در بستر آموزش و پرورش

کرامت پسندیده خو^۱، صادق زیبا کلام مفرد^۲

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استاد، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: szibakalam@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

پسندیده خو، کرامت، و زیبا کلام مفرد، صادق (۱۴۰۳). بازاندیشی مسئله توسعه ایران، توسعه در بستر آموزش و پرورش. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۱۵-۱.

جایگاه و اهمیت آموزش و پرورش در توسعه جوامع بیش از پیش مورد توجه متفکران قرار گرفته است. این پژوهش با نگاهی تربیتی به توسعه، به تبیین نقش و جایگاه آموزش و پرورش در توسعه می‌پردازد و به دنبال نشان‌دادن ابعاد اهمیت آموزش و پرورش در توسعه و میزان تأثیرگذاری و تعیین‌کنندگی آن در این زمینه می‌باشد. جامعه توسعه‌یافته با وجود کنشگرانی با شخصیت توسعه‌یافته شکل می‌گیرد، به این معنا تا تحولی در سطح بینش، نگرش و در نتیجه رفتار افراد اتفاق نیفتد و کنش‌های افراد عقلانی و منطقی نشود، تلاش‌ها برای رسیدن به توسعه در همه ابعاد آن منتج به نتیجه نخواهد شد. نهاد آموزش و پرورش در این زمینه می‌تواند نقش و جایگاه والایی داشته باشد، نظام آموزش و پرورش عوامل گوناگونی را به کار گرفته و می‌تواند با کاربرد شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم و با آموزش و تربیت توسعه‌گرا به تربیت انسان‌های با شخصیت توسعه‌یافته و ترویج فرهنگ توسعه کمک کند. به عبارتی آموزش و پرورش می‌تواند تحول کیفی را که لازمه توسعه است فراهم نماید.

کلیدواژه‌گان: آموزش و پرورش، توسعه، آموزش توسعه‌گرا، شخصیت توسعه‌یافته

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مقدمه

توسعه مفهومی کلیدی در علوم اجتماعی است و موضوعات و ابعاد مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارد. با تحولات جوامع پیشرفته توسعه سیر تحول مفهومی و نظری گسترده‌ای داشته است و پس از آن که مدت‌ها تحت تأثیر پوزیتیویسم تغییرات کمی حوزه‌های اقتصادی و سیاسی را می‌رسانده، به تدریج در قالب اقتصاد توسعه و اقتصاد سیاسی به تغییراتی کیفی و اساسی در ایستارها و ساختارها و ابعاد مختلف توسعه مربوط شده و مطالعات چندرشته‌ای پیرامون توسعه دامن زده است. اکنون فراتر از ادبیات کلاسیک نوسازی، توسعه به صورت جامع و چندبعدی در قالب توسعه سیاسی و اقتصادی و توسعه انسانی مورد بررسی قرار می‌گیرد و دارای معیارها، شاخص‌ها و مؤلفه‌های معینی می‌باشد (Chankseliani & McCowan, 2021).

متخصصان رشته‌های مختلف علوم انسانی براساس رشته‌های تخصصی خود تعریفی از توسعه ارائه داده‌اند، اما از آن جایی که این تعاریف در ارتباط با تحولات اجتماعی جوامع غربی مطرح شد و آن تحولات نیز ابعاد و جوانب مختلف مرتبط با هم داشته‌اند، تجزیه این ابعاد و تأکید و تجویز بر بعدی از آن، همواره با غفلت از ابعاد دیگر توسعه به‌ویژه در کشورهای جهان سوم از جمله ایران، آثار و عوارض زیان‌باری داشته است (Kopinina, 2020; Žalėnienė & Pereira, 2021).

ابهام و سردرگمی در معنا و مفهوم توسعه و فقدان نگرش علمی و درعین حال جامع نسبت به آن، در ادامه رویکردهای علمی ناصواب در حوزه‌های کلان اقتصادی - اجتماعی و سیاسی باعث شد که بسیاری از جوامع جهان سومی از اهداف اساسی توسعه‌ای فاصله گرفته و مسائل و مشکلات و بحران‌های بحران‌های داخلی خود را نتوانند حل و رفع نمایند و این در حالی است که محور اصلی مسائل این کشورها حول بحث توسعه و توسعه‌نیافتگی در جریان است و انجام تغییرات و عوامل بازدارنده توسعه ایران و عقب‌ماندگی بیش از یک قرن آن امری است عینی و ریشه‌های آن در همین جامعه نهفته است، لذا شناخت این عوامل و نظریه‌پردازی براساس واقعیت‌های مسلم این جامعه تنها راه مقابله با روند تشدید عقب‌ماندگی و اصلاح آن در جهت پیشرفت است (Madnadar Arani & Sarkar Arani, 2018).

در بعد فرهنگی و رفتاری توسعه باید دگرگونی در سطح نگرش افراد اتفاق می‌افتد و انسان‌ها را در مسیر توسعه‌یافتگی قرار دهد به عبارتی توسعه‌یافتگی نیاز به آمادگی ذهنی دارد و برای رسیدن به آمادگی ذهنی و تحول فرهنگی و رفتاری آموزش و پرورش نقش و جایگاه ارزنده‌ای دارد.

مرور ادبیات موجود نشان از تحولات وسیع و عمیق و البته تکاملی از مفهوم توسعه دارد (Ofeke, 2021). واژه توسعه اگرچه مفهومی عام و قدیمی است و سابقه آن به شروع زندگی انسان‌ها بازمی‌گردد شکل و محتوای آن در دهه‌های اخیر از شدت، سرعت و کیفیت روزافزونی برخوردار شده است. نزدیک به یک قرن از عمر تعیین شاخص‌های کمی برای سنجش توسعه‌یافتگی در جهان می‌گذرد این شاخص‌ها برای مدت‌های زیادی توسعه‌یافتگی را به شکلی ثابت، یکسان سازی شده، عینی و کمی تعریف کردند. شاخص‌هایی نظیر رشد اقتصادی، درآمد سرانه، نرخ تولید ناخالص ملی یا داخلی و میزان زیرساخت‌های فنی در این دوره بسیار مورد توجه قرار گرفت. اما چندی نگذشت که اندیشمندان علوم اجتماعی بر این معنای توسعه شوریدند و درکی متفاوت از بهبود زندگی انسان‌ها ارائه کردند. این رویکرد تحت عنوان توسعه انسانی مطرح شد و ذیل آن تمام نظریات توسعه که بر خلاف دوره قبل، غایتشان انسان بود قرار گرفتند. رویکرد توسعه انسانی درک بسیار متفاوتی از مفاهیم و اهداف توسعه دست یافته بود. اما این رویکرد خود زمینه‌ای شد تا اندیشمندان و ابعاد مختلف توسعه نیز توجه کنند (Urzelai & Puig, 2019).

توسعه امروز به صورت مخرج مشترک تمامی مسائل علمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و فنی درآمده و متضمن تغییرات اساسی در ساختارهای نهادی، اجتماعی، اداری و حتی عادات و آداب و رسوم است. با این برداشت، توسعه چیزی بیشتر از نوسازی و رشد اقتصادی خواهد بود. اگرچه توسعه اقتصادی به مفهوم مادی و ابزاری آن به سبب شاخص‌های عینی‌تر بر توسعه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی غلبه پیدا کرده‌است، اما باید اذعان داشت که پیشرفت هر ملتی فقط به افزایش درآمد ملی وابسته نیست، بلکه این امر مستلزم توسعه در همه ابعاد آن از جمله افزایش سطح آگاهی، بلوغ فکری، فرهنگی و سیاسی و تحول و دگرگونی در همه ابعاد زندگی است (Navabakhsh & Arjmand, 2008; Siahposh, 2008).

امروزه از منظر جامعه‌شناختی، توسعه واقعی‌تری است اجتماعی و اقتصادی، به عبارتی توسعه‌یافتگی دویبعدی است و الزامات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دارد. از نظر صاحب‌نظران در این حوزه توسعه متفاوت و جامع‌تر از رشد است. رشد و پیشرفت الزامات اقتصادی و سخت‌افزاری و مادی توسعه می‌باشد. علاوه بر این برای رسیدن به توسعه به الزامات نرم‌افزاری نیز نیاز است. الزامات نرم‌افزاری همان بعد فرهنگی و رفتاری توسعه است و از این جهت توسعه یافتگی فرآیندی کیفی است (Sedita et al., 2022).

در بعد فرهنگی و رفتاری توسعه، باید دگرگونی در سطح نگرش افراد اتفاق افتد و انسان‌ها را در مسیر توسعه‌یافتگی قرار دهد، به عبارتی توسعه یافتگی نیاز به آمادگی ذهنی دارد، برای رسیدن به این آمادگی ذهنی و تحول فرهنگی و رفتاری آموزش و پرورش نقش و جایگاه والایی دارد. «آموزش و پرورش قبل از آن که یک دستگاه اجرایی باشد یک نهاد گسترده اجتماعی است که زیرساخت تربیتی توسعه را فراهم می‌آورد (Nazari, 2016).

در این راستا باید اذعان کرد توسعه جامعه‌ای (کشوری) مانند ایران فقط به افزایش درآمد ملی وابسته نیست، بلکه این امر مستلزم توسعه در همه ابعاد آن از جمله افزایش سطح آگاهی بلوغ فکری، فرهنگی و سیاسی و تحول و دگرگونی در همه ابعاد زندگی است. با این رهیافت باید گفت توسعه به مثابه سایر پدیده‌ها متغیر وابسته‌ای است که علل و عوامل مختلفی در آن نقش آفرینند، از مهم‌ترین متغیرها، آموزش و پرورش است در همین راستا سوالی که مطرح می‌شود این است که چه رابطه‌ای بین آموزش و پرورش و توسعه در یک کشور برقرار است؟ و آموزش و پرورش چگونه می‌توانند در این زمینه نقش ایفا کنند؟ پاسخ یا فرضیه اولیه‌ای که پژوهش به دنبال تبیین آنست، این است که آموزش به طور عام و آموزش و پرورش به طور خاص، به منزله یک متغیر مستقل لازمه توسعه و به عبارتی مخرج مشترک تمامی جوامع توسعه یافته می‌باشد به بیانی روشن‌تر می‌توان گفت که آموزش و پرورش یک نهاد مهم اجتماعی می‌باشد که زیرساخت تربیتی توسعه را فراهم می‌آورد. در باب اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش باید گفت که پرداختن به موضوع توسعه با توجه به حساسیت و اهمیت فراوان آن در ایران و خلأ فکری شدیدی که علی‌رغم همه تلاش‌ها در این حوزه به چشم می‌خورد، فقدان یک چارچوب نظری و استراتژی مشخص و منسجم در رابطه با توسعه، به نحوی جامع سیستمی و ملی، باعث ائتلاف انرژی منابع و هدر رفتن نیروها و امکانات گردیده و در نتیجه توسعه‌یافتگی ایران را به تأخیر انداخته است. بر اساس مطالب ذکر شده، هدف این پژوهش بررسی نقش آموزش و پرورش در تحقق توسعه می‌باشد و می‌تواند، تبیین توسعه از منظر تعلیم و تربیت باشد و همچنین در راستای رفع موانع به بازاندیشی و تحرک فکری درباره نقش و جایگاه آموزش و پرورش کمک کند و در جهت سازگار شدن آموزش و پرورش با توسعه کمک کند.

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

نظریه سرمایه انسانی (آموزش به مثابه سرمایه‌گذاری)

پس از جنگ جهانی دوم و فاصله میان کشورها از نظر توسعه، این فاصله، راهکارهایی برای کاهش آن منجر به پیدایش و ارائه نظریه‌هایی شده است که نقطه مشترک همه آن‌ها تأکید بر نقش محوری انسان به عنوان مهم‌ترین منبع توسعه اقتصادی و اجتماعی است. یکی

از مشهورترین نظریه‌ها در این حوزه «نظریه سرمایه انسانی» است که به تبیین رابطه آموزش و توسعه انسانی می‌پردازد و عنوان می‌کند که انسان‌ها با آموزش به سرمایه و ثروتی برای خود و جامعه تبدیل می‌شوند (Harmani et al., 2022). در واقع نظریه سرمایه انسانی می‌گوید که آموزش از نظر فرد در حکم سرمایه‌گذاری است لذا می‌توان گفت که نظریه سرمایه انسانی به دنبال اثبات این فرض است که مهمترین عامل در بین عوامل مؤثر بر فرآیند تولید انسان است (Madnadar Arani & Sarkar Arani, 2018). نظریه سرمایه انسانی آن‌گونه که اقتصاددانان تبیین می‌کنند تفسیری بسیار ساده از نقش آموزش ارائه می‌دهد. دوره‌های مختلف تحصیلی در فرد مهارت‌ها، دانش، بینش و توانمندی‌هایی را ایجاد می‌کنند که در بازار برای آن‌ها تقاضا وجود دارد. این امر باعث می‌شود که هر چه فرد آموزش بیشتری دریافت کند فرصت‌های شغلی و درآمد بیشتری داشته باشد (Prasetyo, 2020). نظریه سرمایه انسانی باعث شده‌است تا جایگاه حیاتی آموزش و پرورش در پیشرفت ملت‌ها و دولت‌ها و عقب‌ماندگی و پیشرفت‌های فردی بهتر تحلیل شوند.

آموزش یکی از ابزارهای مؤثر برای افزایش کیفیت زندگی انسان است. نظریه سرمایه انسانی بر این باور است که آموزش ظرفیت‌های مولد افراد را افزایش داده و منافع درازمدتی برایشان به همراه دارد (Burgess, 2016). این تفکر باعث شد که پژوهش‌های متعددی درصدد آزمون این فرضیه در جوامع گوناگون برآیند حاصل این تلاش‌های پژوهشی نشان می‌دهد که علی‌رغم پاره‌ای ایرادات هنوز می‌توان نظریه سرمایه انسانی را قوی‌ترین نظریه فکری برای توضیح و تبیین پیشرفت‌های اقتصادی افراد و کشورها دانست. کشوری که نتواند دانش و بینش مردم خود را رشد دهد و از آن در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداری کند، قادر نخواهد بود هیچ چیز دیگری را توسعه بخشد. از زمانی که مزیت دسترسی به منابع طبیعی عامل رفاه آدمیان بود، سال‌های زیادی گذشته‌است بنابراین ابزار توسعه را نه در کوه‌ها، دشت‌ها و اعماق زمین که باید در مغز انسان‌ها جستجو کرد. این منبع پایان‌ناپذیر است که می‌تواند با فرآیند جذب، کسب و گسترش فناوری، توسعه مورد نیاز را تحقق بخشد.

نظریه جیمز هکمن

بر اساس مطالعات معاصر جوامع به شرطی می‌توانند به توسعه اقتصادی دست پیدا کنند که انسان‌های توسعه‌یافته‌ای داشته باشند در این طرز تلقی تنها راهکارهای اقتصادی پاسخ‌گو نیستند و باید بر تربیت انسان‌های توسعه‌یافته تمرکز کرد محور چنین تفکری بر تحقیقات گسترده جیمز هکمن اقتصاددان برنده جایزه نوبل گذاشته شده‌است. وی معتقد است، بسیاری از مشکلات جوامع نظیر جرم و بزه‌کاری، ترک تحصیل از دبیرستان و وضعیت‌های نامساعد سلامتی به سطح پایین مهارت‌ها و توانایی‌ها و نابرابری‌های در حال رشد در جامعه برمی‌گردد. از این رو حل چالش‌های فوق و به دنبال آن تحقق اهداف ملی، همچون تقویت طبقه متوسط، کاهش کسری بودجه و توسعه اقتصادی را در برنامه‌های رشد و یادگیری باکیفیت در اوان کودکی کودکان محروم جستجو می‌کند، چرا که سبب پرورش مهارت‌های بارز می‌شود؛ نیروی کار را تقویت می‌کند و باعث کاهش مخارج اجتماعی و بهبود رشد اقتصادی می‌شود (Heckman, 2013; Heckman & Kautz, 2013). مهارت‌ها افراد را توانمند می‌کند. آن‌ها ظرفیت‌هایی برای عمل هستند و این امکان را به مردم می‌دهند که بتوانند زندگی خود را شکل دهند، مهارت‌های جدید ایجاد کنند و شکوفا شوند. مهارت‌ها به‌طور ذاتی متعدد هستند و انواع وظایف به مهارت‌های مختلف در سطوح و نسبت‌های مختلف نیاز دارند. به‌طور خلاصه محور تفکر جیمز هکمن از نظریه‌پردازان توسعه و متخصص توسعه انسانی به این صورت هست که جوامع برای اینکه به توسعه اقتصادی دست پیدا کنند لازم است که انسان‌های توسعه‌یافته‌ای داشته باشند و لزوماً برای دسترسی به این هدف هم در واقع راهکارهای اقتصادی کفایت نمی‌کند و باید تمرکز بر تربیت انسان‌های توسعه‌یافته، ایشان در گروه‌های مختلف تحقیقات خودشان را انجام داده‌اند. برای از بین بردن نابرابری راهکاری که هکمن ارائه می‌کند این است که باید در ارتقاء سرمایه انسانی از طریق توسعه عدالت آموزشی سرمایه‌گذاری کنیم.

توسعه فرایندی اخلاقی و تربیتی

شرط لازم و اولیه برای حرکت به سوی توسعه بادوام و پایان‌ناپذیر ایجاد تغییرات فکری- فلسفی در نگرش جامعه است. نگرش افراد جامعه نسبت به زندگی مادی و این‌جهانی، انسان، جایگاه او در این جهان و باور به توان انسان به تسلط بر طبیعت و پیرامون، تعیین‌کننده است. ملاحظه می‌شود که برای نیل به پیشرفت و رفاه اقتصادی لازم است نگرش و بینش افراد به‌خصوص افراد تأثیرگذار جامعه تغییر یابد. به عبارت دیگر توسعه فرایندی است که طی آن نگرش افراد نسبت به زندگی مادی انسان و جایگاه او در این جهان تغییر می‌یابد. در واقع تعریف توسعه از یک مفهوم سخت‌افزاری «و صرفاً اقتصادی» به مفهومی نرم‌افزاری، انسانی و چند بعدی تبدیل شده است (Ofeke, 2021). بنابراین می‌توان گفت که توسعه فرایندی تربیتی و تحولی اخلاقی است؛ لذا در مراحل اولیه فرآیند توسعه ضروری است تا مجموعه‌ای از متفکران علوم انسانی که نتایج مطالعاتشان بر بینش و رفتار و در مجموع بر تربیت و شخصیت افراد تأثیرگذار است، مشارکت اساسی داشته باشند. به استناد به این نتیجه می‌توان ادعا نمود که در شرایط فعلی کشور، متخصصان و متفکران علوم دینی، فلاسفه، ادیبان و جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان و روان‌شناسان، هنرمندان و متخصصان علوم ارتباطات باید نقش پررنگ‌تری نسبت به اقتصاددانان در فرآیند توسعه ایفا کنند. به عبارتی دیگر می‌توان گفت در حوزه اقتصاد، وقتی نسخه‌ها و سیاست‌های اقتصادی (به شرط درست بودن) نتیجه خواهد داد که بسترهای غیراقتصادی (تغییر ارزش‌ها و هنجارهای ناشی از تحولات فکری- فلسفی) لازم برای رشد و پیشرفت وجود داشته باشد. فراهم کردن بسترهای غیراقتصادی لازم برای پیشرفت و رفاه اقتصادی معمولاً در حوزه تخصص مجموعه‌ای از محققان علوم انسانی است. به‌عبارت دیگر، اگرچه مشکلات فعلی کشور، عموماً نمودی اقتصادی دارند اما فائق آمدن بر آن‌ها نیاز به راه‌حل‌های غیراقتصادی دارند، یعنی مشکلات اقتصادی به شرطی حل خواهند شد که بسترهای غیراقتصادی مهیا باشند (Zhu et al., 2018).

سرمایه‌گذاری آموزشی و توسعه

اصلی‌ترین محور توسعه، انسان و اولین گام در امر توسعه، تشکیل سرمایه‌ی انسانی است، از این‌رو سرمایه‌گذاری در نظام آموزشی به مثابه یک راهبرد تعیین‌کننده نقش قابل‌توجهی در فرآیند توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه ایفا می‌کند. سرمایه‌گذاری انسانی، دانش، بینش و مهارت‌هایی است که نه تنها در امر تولید مهم و اساسی بوده، بلکه برای دارندگان آن نیز ارزشمند است. مردم، دولت و کارفرمایان از طریق اختصاص پول و زمان، برای آموزش در راه کسب سرمایه‌ی انسانی سرمایه‌گذاری می‌کنند (Harnani et al., 2022). آموزش تنها یکی از عناصر تشکیل دهنده‌ی سرمایه‌ی انسانی است که شامل بهداشت و امید به زندگی نیز می‌شود. درعین حال به‌نظر می‌رسد که علی‌رغم بعضی از محدودیت‌ها توجه نظریه سرمایه‌ی انسانی به‌طور جامع به مفهوم آموزش به‌مثابه سرمایه‌گذاری (هزینه‌های) فردی و اجتماعی است که از دیرباز مورد نظر آدام اسمیت و سپس شولتز، باردو، مینسر و بکر بوده است. این نظریه، احتمالاً هنوز از کارآمدترین نظریاتی است که در این مورد ابراز شده است.

افزایش سرمایه‌گذاری آموزشی (به‌مثابه سرمایه‌ی نامرئی) در گرو افزایش ظرفیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های تولیدی (سرمایه مرئی) همراه با به‌کارگیری پیشرفته‌ترین فناوری‌های روز است. لذا رابطه تنگاتنگ میان سرمایه‌گذاری‌های مرئی (زیربنایی و یا تولیدی و در نتیجه اشتغال) و سرمایه‌گذاری‌های مرئی (مانند آموزش و بهداشت) در مراحل مختلف توسعه از بیشترین اهمیت برخوردار است، به شرط این‌که آموزش به میزان زیادی با واقعیت‌های زندگی فردی و اجتماعی عموم مردم ارتباط داشته باشد. و بیشتر بر دانش علمی، مهارت نگرش و ساخت بینش‌های گروهی مؤثر در امر توسعه تا انتقال بسترهای دانش و حفظ تکرار آن‌ها تکیه کند. بنابراین برنامه‌های آموزشی و درسی باید تا حدود زیادی متنوع و متکثر باشند و همه استعدادها، نیازها و واقعیت‌های اجتماعی را به‌طور عینی پوشش دهند (Madnadar Arani & Sarkar Arani, 2018).

مناسبات آموزش و پرورش و توسعه

در دنیای امروز نظام آموزش و پرورش از مهم‌ترین و اثرگذارترین نهادهای اجتماعی دانسته شده است. مدارس و مراکز آموزشی از مهم‌ترین کارگزاران و نهادهای تحول‌ساز و توسعه‌آفرین به‌شمار می‌آیند. مدرسه شیوه‌اندیشیدن مهارت‌های تفکر خلاق و انتقادی، تصمیم‌گیری و حل مسئله نیز چگونه زیستن و نحوه زندگی، ارتباطات و مشارکت اجتماعی را به کودکان و نوجوانان می‌آموزد. هرگونه برنامه و طرحی برای ایجاد تحول و دگرگونی جامعه بدون در نظر گرفتن جایگاه و موقعیت امر تعلیم و تربیت ره به‌جایی نخواهد برد و نمی‌توان نتیجه و فرجامی برای آن متصور شد. در جوامع دانش‌بنیان و رقابتی کنونی نظام آموزش و پرورش، مدارس و معلمان به‌مثابه ی نقطه‌ی ثقل نظام‌های اجتماعی و کانون و محور اصلی تحرک، پویایی و توسعه به‌شمار می‌آیند. پایه توسعه‌یافتگی در هر کشور در دوره‌های آموزش عمومی گذارده می‌شود. نظام سیاسی از طریق فرایند سیاست‌گذاری باید این آموزش‌ها را به گنجینه روش‌هایی تبدیل کند که کودکان و نوجوانان را از ماده‌ی خام انسانی مبدل به انسان‌های پرورش یافته و دارای فرهنگ مشارکتی فعال، آگاهانه، علمی و انسانی در امور جامعه گرداند (Azimi Arani, 2004).

توسعه ملی بر محور نیروی انسانی تحقق می‌یابد و کشوری که نتواند دانش و بینش انسان‌ها را توسعه دهد و آن‌ها را از پرورشی جهت‌دار برخوردار سازد و از آن در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداری کند، قادر به توسعه هیچ چیز دیگری نخواهد بود. امروز دوران مزیت دسترسی به منابع طبیعی در امکان بهره‌مندی از شاخص‌های توسعه و موفقیت در رقابت‌های بین‌المللی جای خود را به مزیت بهره‌مندی از نیروی انسانی محقق، خلاق و مخترع داده است. نیرویی که قادر است منابع و امکانات لازم توسعه را بیافریند (Sarkar, 2019).

آموزش توسعه‌ای و برنامه درسی توسعه‌آفرین

آموزش توسعه‌ای یعنی آموزش‌هایی که می‌تواند بر رفتار و منش دانش‌آموزان به‌عنوان نسل آینده تأثیرگذار باشد، به این معنا که از طریق آموزش و پرورش و مدارس و با کمک برنامه درسی توسعه‌آفرین آموزش توسعه‌ای قابل تحقق است. برنامه‌ریزی درسی شامل سازمان‌دهی یک سلسله فعالیت‌های یاددهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده و ارزشیابی میزان تحقق این تغییرات است (Yar Mohammadian, 2010).

این تعریف فوق از برنامه درسی گویای این است که نهاد آموزش و پرورش به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم آشکار و پنهان و با ابزارها و روش‌هایی که در اختیار دارد، می‌تواند تغییرات مطلوب در نگرش، شخصیت و رفتار دانش‌آموزان را فراهم کند. برنامه‌ی درسی به مثابه نقشه راه و طرحی کلی است که نشان‌دهنده صلاحیت‌ها و مهارت‌هایی است که باید آموخته شود و ترسیم‌کننده بستری است که قرار است این صلاحیت‌ها و مهارت‌ها در دل آن توسعه و تکمیل پیدا کنند. برنامه درسی در هر جامعه‌ای از فلسفه تربیت و نگاه کلان آن جامعه نسبت به خالق، مخلوق، خلق و خلقت ریشه می‌گیرند. بر همین اساس ساختار و کیفیت برنامه درسی یک جامعه می‌تواند منعکس‌کننده و شناساننده متعلقات آن جامعه باشد. به عبارت دیگر برای آن که بدانیم یک جامعه چگونه اداره می‌شود و اداره آن حول چه شایستگی‌ها و ارزش‌هایی است، کافیست به مدارس آن سری بزنیم و به بررسی و تحلیل برنامه‌های درسی آن بپردازیم. چرا که همین برنامه‌های درسی است که پیشرفت و توسعه در یک جامعه معنا می‌کند و مهارت‌ها، دانش و جان و جوهر آن را سامان می‌دهد تا آدمیان انسان‌های توانمندی شوند و جامعه توسعه یافته‌ای بسازند. برای همین کلاس درس، زندگی است و اگر زندگی (کلاس درس) توسعه یافته باشد، آدمی هم صحنه‌پرداز و هم تحت تأثیر آنست. در متن آن توسعه می‌یابد و به تدریج جامعه نیز توسعه پیدا خواهد کرد (Mpuangnan & Ntombela, 2024). بنابراین یکی از مسائل

کلیدی قابل طرح می‌تواند این باشد که چه نوع برنامه درسی در مدارس باید مدنظر باشد و در اولویت قرار گیرد تا بذر توسعه در کلاس‌های درس، مدارس و وجود دانش‌آموزان کاشته شده و پرورش پیدا کند تا بتواند زمینه شخصیت توسعه یافته آنان را فراهم آورد؟ آموزش توسعه‌ای و برنامه درسی توسعه آفرین مستلزم قرار گرفتن معلمان و دانش‌آموزان در دنیایی با زمینه‌های فرهنگی مناسب و مرتبط با زندگی است. این زمینه فرهنگی یادگیری است که امکان ایجاد ارتباط بین عوامل گوناگون فرایند آموزش و یادگیری را فراهم می‌کند. لذا آموزش، یادگیری، پرورش و فرهنگ، ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. چنان که برونر اذعان می‌دارد، آموزش و پرورش یک جزیره نیست، بلکه بخشی از قاره فرهنگ است. بنابراین آموزش و پرورش و مؤلفه‌های تربیتی همواره در موقعیت‌های فرهنگی جریان دارد، از منابع فرهنگی تغذیه می‌کند و به کیفیت و غنای فرصت‌ها و امکان‌های تربیتی که موفقیت‌های فرهنگی برای انسان فراهم می‌سازند بستگی دارند (Sarkar, 2019).

ضرورت تحول در نظام آموزش و پرورش

نظام‌های آموزشی باید همواره از پویایی، تحرک و قابلیت انعطاف برخوردار باشند در جامعه‌ای که همواره در حال تغییر است، نظام آموزشی ایستایی که به آموزش‌های یکنواخت، رسمی و تکراری به سبک سنتی و تولید انبوه فارغ‌التحصیل غیرماهر و غیرحرفه‌ای می‌پردازد نمی‌تواند نقش خود را در نیل به توسعه جامعه ایفا کند (Akhbari Azad, 2008).

از نظر دکتر حسین عظیمی آرانی محور توسعه ایران را باید نظام آموزش و پرورش ابتدایی دانست. حال آنکه امروز دیدی کاملاً متفاوت در نظام آموزشی حاکم است، آموزش‌های پایه‌ای در ایران کاملاً ضد توسعه عمل می‌کنند، درحالی‌که بهترین خاطرات یک فرد باید از این دوران باشد و کلمات علم و دانش را مترادف با عشق، مادر و خدا بداند. دکتر عظیمی سرمایه‌گذاری در مدارس را برای پرورش انسان‌هایی با ویژگی‌های لازم برای توسعه ضروری می‌شمرد و راه‌حل برون رفت از مدارهای توسعه‌نیافتگی را سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی و ارتقای توانمندی‌ها و مهارت‌های جوانان و دانش‌آموزان می‌دانست.

توسعه‌یافتگی نیاز به آمادگی ذهنی دارد ژوزف اشپینگر اقتصاددان به‌خوبی اشاره می‌کند «وضعیت توسعه‌یافتگی جوامع تا حدود زیادی به محتوای اذهان مردم و نخبگان بستگی دارد.» بدیهی است که بزرگ‌ترین خدمت نظام تربیتی جامعه به جریان توسعه‌ای این می‌تواند باشد که از کودکی میزان اتکای شهروندان را به عقل و رفتارهای خردمندانه افزایش دهد. اما برای آن که آموزش و پرورش ایران به روند توسعه انسانی کشور یاری رساند، باید در زمینه‌های مورد بازسازی و تحول قرار گیرد (Nazari, 2016).

تغییر در آموزش و پرورش و خروج از غربت گفتمانی که دچار شده‌است، مستلزم این است که آموزش و پرورش جدی گرفته شود و جدی گرفتن آن هم مستلزم این است که یک دغدغه عمومی برای جامعه و حکومت شود، یعنی خط قرمز همه مردم تعلیم و تربیت باشد و باور داشته باشیم نه اقتصاد قوی و نه سیاست قوی، تحول ایجاد نمی‌کند بلکه این تعلیم و تربیت است که تحول را به ارمغان می‌آورد.

سیاست‌گذاری آموزشی (برنامه‌ریزی آموزشی) و توسعه

توسعه مجموعه‌ای از تحولات فکری، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و اجتماعی است که به گسترش توانایی‌ها و ظرفیت‌های کلی یک جامعه در همه ابعاد منجر می‌شود. لذا توسعه فرآیندی پیچیده و چندبعدی است که به دست انسان و برای انسان صورت می‌گیرد و همه جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی وی را شامل می‌شود و ناظر بر بهبود همه‌جانبه زندگی بشر است. به نظر تودارو توسعه جریانی چند بعدی (سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) است که در حرکتی پیش رونده خود کاهش فقر، بیکاری، نابرابری و نیز صنعتی شدن هرچه بیشتر ارتباطات بهتر، ایجاد نظم اجتماعی مبتنی بر عدالت و افزایش مشارکت مردم در امور سیاسی جاری را در پی دارد (Bardy et al., 2015). همچنین با توجه به این که توسعه یک فرآیند تربیتی است که انسان‌های توسعه نیافته را به توسعه یافته تبدیل می‌کند، توسعه نیاز به آموزش

دارد و بدون سیستم آموزشی مؤثر و کارآمد راه به جایی نخواهد برد، تربیت انسان در مسیر توسعه یکی از اولویت‌های اساسی است که اگر به آن توجه نشود، هیچ تغییری ایجاد نخواهد شد (Ofeke, 2021).

بنابراین ما باید نگرش خود را نسبت به موضوع توسعه تغییر دهیم و با توجه به آموزش و پرورش در دستور کار سیاست‌گذاران جامعه قرار گیرد. بر این اساس یکی از راه‌هایی که می‌توان به وسیله آن به تحقق توسعه امیدوار بود، برنامه‌ریزی‌های آموزشی صحیح و اصولی منابع به‌ویژه منابع انسانی هر کشور و استفاده بهینه از آن‌هاست. با عنایت به این که حقیقت که اصلی‌ترین محور توسعه، انسان و اولین گام در امر توسعه، تشکیل سرمایه‌ی انسانی است. از این رو منابع انسانی کیفی، در توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هر کشور، نه تنها اهمیت زیادی دارد، بلکه بیش از حد تأکید می‌شود، هیچ کشوری شناخته شده نیست که به قدرت اقتصادی بزرگ و یا پیشرفت فناوری، بدون نیاز به یک منبع کیفی انسان دست یافته باشند (Shaturaev, 2021).

آموزش و پرورش چگونه می‌تواند در توسعه نقش خود را ایفا کند؟

محور اصلی در فرآیند توسعه هر کشوری نظام آموزشی می‌باشد. اصولاً نظام آموزشی موتور محرکه توسعه همه‌جانبه جامعه بوده و هست، چرا که نظام آموزشی در جامعه در حال دگرگونی، تغییر و تحول و نوگرایی آگاهانه در راستای رشد استعدادها و اصلاح و تغییر رفتار در انسان‌ها است. در دنیای امروز برون‌داد نظام آموزشی هر کشور متأثر از تحولات و ویژگی‌های درونی این نظام و نیز متأثر از عملکرد و نحوه تعاملات نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه است و هم‌زمان می‌تواند بر آن‌ها تأثیر بگذارد و کارکردهای این نظام‌های آموزشی، تبدیل انسان‌های مستعد به انسان‌های سالم، بالنده، متعادل خالق و متفکر است (Fatemi Amin & Fuladiyan, 2008).

ایجاد حس مسئولیت‌پذیری

هدف از تعهد و مسئولیت‌پذیری، نظم بخشیدن و هماهنگ ساختن میان شهروندان به‌مثابه کنشگران جامعه مدنی است. حمایت و دفاع از قانون اساسی، آگاهی نسبت به مسائل عمومی، مشارکت در فرایندهای دموکراتیک احترام و اطاعت از قوانین و مقررات کشور، پرداخت مالیات، احترام به افکار و عقاید دیگران، دفاع از تمامیت ارضی کشور، حفظ میراث فرهنگی و ملی و حفاظت از محیط‌زیست از جمله مهم‌ترین تعهدات و مسئولیت‌های شهروندان به حساب می‌آید. مسئولیت‌ها و تعهدات اجتماعی، موجب تقویت ارتباطات، پیوندها و تعاملات شهروندی می‌گردد از خصلت‌های ذره‌گرایانه، سودجویانه و فردی آن می‌کاهد (Lauermann & Karabenick, 2013).

کمک به بسط فرهنگ قانون‌گرایی

برقراری و استمرار نظم و ثبات اجتماعی در جوامع دموکراتیک، نیازمند پایبندی شهروندان به قانون است که از آن به قانون‌پذیری و قانون‌گرایی و قانون‌مندی یاد می‌شود. قانون‌گرایی به‌معنای التزام افراد به قواعد، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و نیز حاکمیت و حکومت قانون در پرورش شهروندان خوب بسیار مؤثر است. عملی شدن این امر، به نهادی شدن فرهنگ و روحیه هنجار‌پذیری و ضابطه‌مندی و ایجاد نگرش‌ها، ارزش‌ها و عملکردهای منطبق با قانون در شهروندان وابسته است (Heydari, 2019).

آموزش حفظ محیط‌زیست و ارتقای سواد زیست‌محیطی

در عصر جهانی شدن امر تربیت و نظام آموزش و پرورش رکن و مؤلفه‌ای مهم در دستیابی به «توسعه پایدار» به شمار می‌آید. تحقق پایداری متکی بر حفظ خدمات زیست‌بوم، ایجاد محیط‌زیست پاک و سالم و بهره‌مندی از جوامع منسجم و یکپارچه نیازمند سیاست‌گذاری آموزشی کارآمد است. توسعه را زمانی پایدار می‌خوانیم که مخرب نباشد و امکان حفظ منابع را برای آیندگان فراهم آورد (Kamil et al., 2020).

در راستای دستیابی به توسعه پایدار، نظام آموزش و پرورش باید در ارتقای سواد زیست‌محیطی دانش‌آموزان بکوشد. سواد زیست‌محیطی به تعبیر یونسکو حیاتی‌ترین نوع سواد دانسته شده‌است، عبارتست از: دانش و درک مفاهیم محیط‌زیستی، آشنایی با مخاطرات و پیامدهای زیست‌محیطی به‌ویژه معضلات مرتبط با آلودگی خاک، هوا، آب و آگاهی از مشکلات مرتبط با زیستگاه‌های طبیعی، روند افزایش جمعیت انسانی، غذا، مصرف روزافزون انرژی و مسائل نظیر بهداشت و سلامت و دفع زباله‌ها و حفظ زیست‌بوم‌ها است. بر این اساس، از منظر زیست‌محیطی به فردی باسواد گفته می‌شود که ضمن برخورداری از اطلاعات مرتبط با محیط زیست، توانایی شناسایی، توصیف، تحلیل، ترکیب، تفسیر و نیز ارزیابی مسائل و مشکلات زیست‌محیطی را داشته باشد و مشارکت فعال و مسئولیت‌پذیری در راه معضلات و چالش‌ها به‌طور فردی و گروهی اقدام کند. پژوهش‌ها نشان داد که رابطه مستقیمی بین آموزش محیط‌زیست با هدف توسعه پایدار و کاهش آلودگی و استفاده صحیح از منابع وجود دارد. عدم آگاهی محیط‌زیستی، بحرانی‌ترین عاملی است که به تخریب محیط‌زیست می‌انجامد. هم‌اکنون سیاست‌گذاران نیز متوجه شده‌اند برای مقابله با ایجاد و رفع آلودگی‌های محیط‌زیستی، مؤثرترین روش آموزش می‌باشد. آموزش محیط‌زیست فرایند یادگیری است که دانش و آگاهی مردم در مورد محیط‌زیست را افزایش می‌دهد، مهارت‌های لازم برای مقابله با چالش‌ها را می‌آموزد و موجب ایجاد نگرش، انگیزه و تعهد به تصمیم‌گیری آگاهانه و اقدام مسئولانه در برابر محیط‌زیست می‌گردد. مهم‌ترین مکان برای افزایش سواد زیست‌محیطی و ایجاد حساسیت و مسئولیت‌پذیری مدارس می‌باشد؛ زیرا دانش‌آموزان با محتوای کتاب‌های درسی و فعالیت‌های مرتبط با آن در ارتباط هستند. هرث معتقد است سواد محیط‌زیستی باید شامل ۵ حیطه باشد: ۱. دانش و مهارت (شناختی) ۲. منش ۳. عوامل رفتاری (عاطفی) ۴. سازگاری با محیط ۵. رفتار مسئولانه (روانی- حرکتی)، این ۵ حیطه، ۴ حیطه دانش، نگرش، مهارت و مشارکت یونسکو را پوشش می‌دهد (Heydari, 2019).

بحث و نتیجه‌گیری

ابهام و سردرگمی در معنا و مفهوم توسعه و فقدان نگرش علمی و درعین‌حال جامع نسبت به آن در ادامه رویکردهای علمی ناصواب، در حوزه‌های کلان اقتصادی - اجتماعی و سیاسی باعث شده که بسیاری از جوامع جهان سومی از جمله ایران از اهداف اساسی توسعه فاصله گرفته و مسائل و مشکلات و بحران‌های داخلی خود را نتوانند حل و رفع نمایند. پرداختن به موضوع توسعه با توجه به حساسیت و اهمیت فراوان آن در ایران و خلأ فکری شدیدی که علی‌رغم همه تلاش‌ها در این حوزه به چشم می‌خورد، فقدان یک چارچوب نظری و استراتژی مشخص و منسجم در رابطه با توسعه، به‌نحوی جامع سیستمی و ملی باعث اتلاف انرژی منابع و هدر رفتن نیروها و امکانات گردیده و در نتیجه توسعه یافتگی ایران را به تأخیر انداخته است. مرور ادبیات موجود نشان از تحولات وسیع و عمیق و البته تکاملی از مفهوم توسعه دارد. رابطه بین تعلیم و تربیت و توسعه در سال‌های اخیر به تدریج به یکی از محوری‌ترین مباحث حوزه توسعه تبدیل شده و با اقبال بسیاری از پژوهشگران جامعه‌شناسی توسعه، اقتصاد توسعه و تعلیم و تربیت مواجه شده است. پویای فکری توسعه با هدایت دکتر محسن رنانی، گام‌های بسیار خوبی در این زمینه برداشته است. از نگاه جامعه‌شناختی، توسعه واقعیتی است اجتماعی و اقتصادی. به‌عبارتی توسعه یافتگی دویبعدی است و الزامات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دارد. برای رسیدن به توسعه علاوه بر الزامات سخت‌افزاری به الزامات نرم‌افزاری نیز نیاز است. الزامات نرم‌افزاری همان بعد فرهنگی و رفتاری توسعه است و از این جهت توسعه فرایندی کیفی است. در بعد فرهنگی و رفتاری توسعه باید دگرگونی در سطح نگرش افراد اتفاق افتد و انسان‌ها را در مسیر توسعه یافتگی قرار دهد. به‌عبارتی توسعه یافتگی نیاز به آمادگی ذهنی دارد. برای رسیدن به این آمادگی ذهنی و تحول فرهنگی و رفتاری، آموزش و پرورش نقش و جایگاه والایی دارد.

بنابراین براساس مطالعات معاصر، جوامع به شرطی می‌تواند به توسعه اقتصادی دست پیدا کنند که انسان‌های توسعه‌یافته‌ای داشته باشند. در این طرز تلقی، تنها راهکارهای اقتصادی کفایت نمی‌کند و باید بر تربیت انسان‌های توسعه‌یافته تمرکز کرد. محور چنین تفکری و درواقع چهارچوب نظری این پژوهش بر نظرات و تحقیقات گسترده جیمز هکمن، اقتصاددان برنده جایزه نوبل گذاشته شده‌است. بنابراین با توجه به این چارچوب نظری و با استناد به ادبیات موجود توسعه و بهره‌گیری از تلاش‌های اندیشمندان این حوزه، تعریف از توسعه ارائه شد و مسیر نشان داده خواهد شد که می‌تواند راهگشا باشد.

با توجه به این که توسعه فرایند تربیتی است که انسان‌های توسعه‌نیافته را به توسعه‌یافته تبدیل می‌کند، توسعه نیاز به آموزش دارد و بدون سیستم آموزشی مؤثر و کارآمد، راه به جایی نخواهد برد، تربیت انسان در مسیر توسعه یکی از اولویت‌های اساسی است که اگر به آن توجه نشود هیچ تغییری ایجاد نخواهد شد. بنابراین باید نگرش خود را نسبت به موضوع توسعه تغییر دهیم و توجه به آموزش و پرورش در دستور کار سیاست‌گذاران جامعه قرار گیرد و اهداف، برنامه‌ها و محتوایی که در مدارس باید به آن توجه شود توسعه‌گرا باشند تا بذری توسعه در کلاس‌های درس و وجود دانش‌آموزان کاشته و پرورش پیدا کند.

سیاست‌گذاری علمی در آموزش و پرورش از حیاتی‌ترین حوزه‌های سیاست‌گذاری عمومی حکومت‌ها به شمار می‌آید. تجارب چند دهه اخیر دولت‌های توسعه‌گرای شرق آسیا گواهی بر این مدعاست. بر این مبنا در شرایط فعلی کشور، برای نیل به توسعه پایدار سیاست‌گذاران کشور باید با اصلاح سیاست‌های خود، سیاست‌گذاری علمی در آموزش و پرورش را در ترجیحات، دستور کار و اولویت خود قرار دهند و بیش از پیش به آموزش و پرورش توجه نمایند و آموزش و پرورش را در کانون توجه خود قرار دهند.

در راستای کمک به فرایند توسعه و فراهم آوردن بسترهای لازم در این زمینه، آموزش و پرورش با آموزش دانش‌ها و مهارت‌های توسعه‌گرا می‌تواند نگرش و در نتیجه رفتار لازم برای پرورش شخصیت توسعه‌گرا را فراهم آورد. در این زمینه لازم است آموزش و پرورش با روزرسانی، تجدیدنظر و اصلاح اهداف، برنامه‌ها و کتب درسی و به عبارتی چابک‌سازی خود، نقش مهم خود را به‌خوبی ایفا نماید.

آموزش توسعه‌ای و برنامه‌های درسی توسعه‌آفرین مستلزم قرار گرفتن معلمان و دانش‌آموزان در دنیایی با زمینه‌های فرهنگی مناسب و مرتبط با زندگی و نیازهای جسمی، روانی، عاطفی و... آنان است. مهارت‌های زندگی که می‌تواند آنان را برای زندگی در دنیای جدید آماده کند. برای دستیابی به آموزش و پرورش توسعه‌یافته و کارآمد و اثربخش، تغییراتی باید در این نهاد صورت گیرد. مهم‌ترین تغییرات کلیدی در این نهاد باید تغییرات دو بعدی باشد، تغییر در بعد آموزش و تغییر در بعد پرورش. در بعد آموزش، آموزش‌ها باید متناسب با نیازهای دانش‌آموزان و ایجاد نگرش‌های مطلوب در آنان باشد، همچنین در بعد آموزش باید حافظه محوری را کنار بگذاریم.

در مدارس امروزه کتاب‌های درسی اصل و مبنا هستند و به عبارتی مقدس شده‌اند و در آزمون‌ها و امتحانات پایانی، پاسخ‌های کلیشه‌ای و مطابق با کتاب یا عین آن، خواسته می‌شود تأکید بر حافظه و حافظه محوری در کانون توجه قرار دارد. اندیشه و تحلیل بهای چندانی ندارد. درحالی‌که بر مبنای اهداف توسعه‌ای، معلمان باید پاسخ‌های دانش‌آموزان را مانند کتاب نخواهند، باید کمک شود که دانش‌آموزان مطالعه کتاب‌ها و پاسخ‌ها را باز تعبیر و تحلیل نمایند. یعنی بتوانند به بیان و فهم خودشان اظهار کنند، این زمینه‌ساز تفکر است، یعنی از حافظه محوری بکاهیم و زمینه فهمیدن و اندیشیدن را آماده کنیم تا دانش‌آموزان بتوانند به صورت فردی یا گروهی تفکر کنند و موضوعات را بفهمند.

در بعد پرورش مهم‌ترین اولویت باید احترام به شخصیت شاگرد و حرمت او و بالا بردن اعتماد به نفس در دانش‌آموزان و جرأت دادن به آنان و اجتماعی کردن آنان و فراهم آوردن تجربه کار گروهی و تمرین آن و قرار دادن در زمینه‌های آن برای دانش‌آموزان باشد. تحقیق‌های

نهان و آشکار، شخصیت شکن هستند و منزلت نفس را مخدوش و زخمی می‌کنند. اگر حرمت آدمی در روابط آموزش و پرورش حاکم باشد می‌تواند زمینه‌ساز استقلال شخصیت، جرأت و عزت نفس باشد.

برنامه درسی توسعه محور باید مسئله محور و تابع ضروریات جامعه باشد. این برنامه درسی که در واقع پیوند دهنده فرهنگ و توسعه است، باید تأکید بیشتری بر دانش ضمنی در مقایسه با دانش آشکار کند و ترکیب خردمندانه‌ای از دانایی و توانایی ارائه دهد. همچنین این برنامه درسی با محور قرار دادن عناصر جهانی و توسعه‌ساز فرهنگ و با تأکید بر نقش معلم به عنوان تسهیل‌گر و ارتقاء بنیه تحلیلی و خلاقیت و سواد انتقادی دانش‌آموزان، زمینه‌های پرورش شخصیت توسعه یافته را فراهم آورد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Akhbari Azad, M. (2008). *Examining the degree of alignment of the curriculum of the master's degree curriculum with the educational needs of curriculum supervisors in the Ministry of Education in order to provide a suitable solution* [Master's thesis, Allameh University]. Tehran.
- Azimi Arani, H. (2004). *The functions of the political system in the development process*. University of Tehran, Faculty of Economics.
- Bardy, R., Rubens, A., & Massaro, M. (2015). The systemic dimension of sustainable development in developing countries. *Journal of Organisational Transformation & Social Change*, 12(1), 22-41. <https://doi.org/10.1179/1477963314Z.00000000033>
- Burgess, S. M. (2016). *Human capital and education: The state of the art in the economics of education*. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/141644/1/dp9885.pdf>
- Chankseliani, M., & McCowan, T. (2021). Higher education and the sustainable development goals. *Higher Education*, 81(1), 1-8. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00652-w>
- Fatemi Amin, Z., & Fuladiyan, M. (2008). Educational system and educational efficiency; A comparative study of seventy countries of the world. *Culture Strategy Quarterly*, 7(3), 103-130.

- Harnani, S., Rusminingsih, D., & Damayanti, L. (2022). The role of human capital in education, environment, and economic. *Asia Pacific Journal of Management and Education (APJME)*, 5(2), 87-99. <https://doi.org/10.32535/apjme.v5i2.1620>
- Heckman, J. J. (2013). *Invest in early childhood development: Reduce Word Bank open Data*. <https://data.worldbank.org>
- Heckman, J. J., & Kautz, T. (2013). *Fostering and measuring skills: Interventions that improve character and cognition*.
- Heydari, A. R. (2019). The functions of educational policy in the education system. *Public policy*, 6(1), 261-280.
- Kamil, P. A., Putri, E., Ridha, S., Utaya, S., & Utomo, D. H. (2020). Promoting environmental literacy through a green project: A case study at Adiwiyata school in Banda Aceh City. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science,
- Kopnina, H. (2020). Education for the future? Critical evaluation of education for sustainable development goals. *The Journal of Environmental Education*, 51(4), 280-291. <https://doi.org/10.1080/00958964.2019.1710444>
- Lauermann, F., & Karabenick, S. A. (2013). The meaning and measure of teachers' sense of responsibility for educational outcomes. *Teaching and Teacher Education*, 30, 13-26. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.10.001>
- Madnadar Arani, A., & Sarkar Arani, M. R. (2018). *Education and Development, New Issues in Education Economics*. Nei Publishing House.
- Mpuangnan, K. N., & Ntombela, S. (2024). Community voices in curriculum development. *Curriculum Perspectives*, 44(1), 49-60. <https://doi.org/10.1007/s41297-023-00223-w>
- Navabakhsh, M., & Arjmand Siahposh, A. (2008). *Basics of sustainable urban development*. Sociologists.
- Nazari, M. (2016). *An educational perspective on development: theoretical discourses in education and human development*. Qatran Publishing House.
- Ofeke, M. (2021). *A developed person is the driver of the development of societies; Edition for Iran*. Academic Jihad Publishing Organization.
- Prasetyo, P. E. (2020). Human capital as the main determinant of regional economic growth. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(03), 6261-6267.
- Sarkar Arani, M. R. (2019). A cultural approach to education. *Rosh Moalem Journal*, 28(250), 4-12.
- Sedita, S. R., Blasi, S., & Yang, J. (2022). The cultural dimensions of sustainable development: A cross-country configurational analysis. *Sustainable Development*, 30(6), 1838-1849. <https://doi.org/10.1002/sd.2351>
- Shaturaev, J. (2021). Indonesia: Superior policies and management for better education (Community development through Education). *Архив научных исследований*, 1(1). <https://cyberleninka.ru/article/n/indonesia-superior-policies-and-management-for-better-education-community-development-through-education>
- Urzelai, B., & Puig, F. (2019). Developing international social capital: The role of communities of practice and clustering. *International Business Review*, 28(2), 209-221. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2018.08.008>
- Yar Mohammadian, M. H. (2010). *Basics of lesson planning principles*. Yadavare Kitab.
- Žalėnienė, I., & Pereira, P. (2021). Higher education for sustainability: A global perspective. *Geography and Sustainability*, 2(2), 99-106. <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2021.05.001>
- Zhu, T. T., Peng, H. R., & Zhang, Y. J. (2018). The influence of higher education development on economic growth: Evidence from central China. *Higher Education Policy*, 31, 139-157. <https://doi.org/10.1057/s41307-017-0047-7>